

LÁTVÁNY ÉS GONDOLAT

Ha kultúránk kezdeteit kellene jellemeznem, a malomkövet forgató asszony alakja ködlik fel előttem, aki énekével elbűvölte Gellért püspököt. A kódexet másoló szerzetes — közismerten az egyetemes középkor. A végvárak harcait rimekbe szedő lantosok ismét a mi tájainkat, múltunkat asszociálják. E művelődéstörténeti sor pillanatnyi végén pedig kortársamat, önmagamát látom, amint a tv-készülék előtt ülve, lélegzetviasszafojtva követjük a heti szolgálatos mesterdetektív, az Angyal, Maigret vagy Ness zseniális nyomozásának fordulatait, illetve Pelé csodálatos cselsorozatának szépségében gyönyörködünk.

Persze, igazságtalan vagyok korunkhoz, önmagunkhoz, hiszen izgultunk mi a tv képernyője előtt akkor is, amikor az első úrsétát figyelhettük, vagy amikor a Filmtékában Hemingway regényének, az Akiért a harang szól-nak a filmváltozatát közvetítették Ingrid Bergmannal és Gary Cooperrel a sztár-szerepekben. S nehéz eldönteni, melyik a nagyobb emberi teljesítmény: maga az úrséta, vagy az, hogy egy elsőtétített szoba kényelmes karosszékéből tanúi lehetünk az eseménynek; Ingrid Bergman és Gary Cooper színészi alakítása vagy az a meggondolandó erkölcsi lehetőség, hogy sok millió nézőtársunkkal egyszerre éljük át Robert Jordan drámáját. De akárhogy is nézzük, a televízió (sőt azt megelőzően, részben már a film) alapvetően beleszólt életünkbe: nemcsak a ránk zúduló információ-mennyiséggel, hanem kultúránk átstrukturálásával. (Umberto Eco olasz esztéta nem indokolatlanul tárgyalja könyve külön fejezetében a korunkra oly jellemző „nyitott mű” és a televízió összefüggéseit.) Panaszos írói-újságírói jegyzetek és megbízható statisztikák számolnak be arról, hogy a leírt szó egyre inkább háttérbe szorul a képpel szemben. Költők keresik a módját, hogy versenyben maradhassanak a technika előnyeit élvező új művészettel (vagy egyelőre inkább csak iparággal?). Egy 1970-ben lezajlott költőtálalkozó két világhírű résztvevőjének nyilatkozatából idézhetünk. Voznyeszenszkij: „Szerintem a költőnek is az ábrázolás útjára kell lépnie. Magam is folytatok ilyen kísérleteket, készítettem terveket, írtam olyan verseket, melyek nemcsak szóval fejezik ki a gondolatot, de ábrázolnak is, képi élményanyagot is nyújtanak.” (Bizonyára nem egyszerűen a képvers felújításáról van szó.) Enzensberger: „Ne csak a monológjaikat hozzák nyilvánosságra [a költők], bírjanak szóra másokat, adjanak lehetőséget — ezt tartom a jövő költészete technikájának. Magam is foglalkozom ezzel. Münchenben van egy csoportunk, video-kamerák segítségével szeretnénk valami újat csinálni, aminek természetesen politikai jelentősége kell, hogy legyen.”

Más művészetek is érzik a fenyegetést, vagy mondjuk inkább így: szükségnek tartják a harc új formáit kipróbálni közönségük meg- és visszanyeréséért. A mexikói Siqueiros a táblakép korlátozott lehetőségeit felismerve, monumentális falfestményeivel tömegekre akar hatni. A világ színházi emberei, nem indokolatlan félelmükben, hogy végképp elveszítik a nézőket, a közönséggel való közvetlenebb

kapcsolatteremtés módozataival kísérleteznek, jó néhány évtizede. Számukra ugyanis az első versenytárs a film volt, amely ma ugyancsak szorongatott helyzetbe került, s miután meghódította a technikát, krimik, westernek, szex-produkciók és zenés giccek áradatában kockáztatja, hogy elveszíti emberi lényegét.

Nem csupán e művészetek alkotóinak és munkásainak holnapi kenyere forog kockán — ők esetleg átprofilozhatnak magukat, megkeresve új helyüket a termelési konkurenciában —, a probléma legalább annyira a „fogyasztóké“ is. A tét: emberi kiteljesedésünk. A manapság újra sokat idézett filozófus, Merleau-Ponty mondja: „Látni, ez annyit jelent, engedélyünk van rá, hogy ne gondoljunk el a dolgot, hiszen látjuk.“ Ifjú filozófusjelöltünk, Tamás Gáspár Miklós fellegvári esszéjében jól választja ki a kérdés lényegét, amelyre ugyancsak Merleau-Pontyval felel: „Fel kell ébreszteni vagy felizgatni vagy megszólítani“ korunk emberét, nem szabad hagynunk, hogy megelégedjék a látvánnyal, még pontosabban: a látszattal. (Íme, hogyan válik égetően időszerűvé a művészetekben is a dialektikus materializmus szemináriumain tanult régi létel látszat és lényeg viszonyáról.)

Esztéták, az irodalom, a színház, a film, a képzőművészet szak- (és nem üzlet-) emberei világszerte egyre világosabban látják a megoldandó feladatot, s keresik látvány és gondolat összebékítésének lehetőségeit. De nem kell több ezer vagy több száz kilométerre utaznunk, hogy találkozassunk ezekkel a némes művészi gondokkal s a nyomukban születő kísérletekkel. Hivatkozhatunk az európai rangú (elsősorban Bukaresthez, de Vlad Mugur egy-két rendezésében például már Kolozsvárhoz is kapcsolható) román színház lelkesítő eredményeire, a magyar film (főképpen Jancsó Miklós és alkotótársa, Hernádi Gyula) képi-gondolati megújulására, általában a szocialista országok filmművészetének „új hullámára“, amely a Szállnak a darvak óta hol itt, hol ott szolgál kellemes meglepetésekkel. Azt hiszem, nem erőszakolt ezekhez a törekvésekhez kapcsolni a romániai magyar irodalom „új hullámát“ — a líra és a próza figyelmet felkeltő fejlődése után éppen a legelmaradottabb műfajban, a drámában bekövetkezett fordulatot. Kerekasztaloktól hangos irodalmi sajtónk, Páskándi Géza, Kocsis István művei vitára készítetik a kritikusokat — és állásfoglalásra színházainkat is. Mert az Igaz Szó országos igényű megbeszélése is azt mutatta, hogy a romániai magyar kultúra egyik legérzékenyebb pontja éppen a színház. Hat magyar színházunk nagyszerű szervezeti keretet biztosít szocialista színházkultúránk kibontakozásához, ám ha e keretet nem művészetel töltik meg, hanem rutinnal, kárba vész az anyagi áldozat, vagy legalábbis nem térül meg a kívánt mértékben, Nyilvánvaló, a „színházi válság“ gyakori témája külföldi esztéták vitáinak is; a furcsa csupán az, hogy eközben Bukarestben (és például a Caligulával vagy a Szentivánéji álommal a kolozsvári Nemzeti Színházban is) kítúnó színházat csinálnak — amelyért a Times és a Nagyvilág kritikusa egyaránt lelkesedik. A romániai magyar színházak viszont, alapjában jó színész-állományuk ellenére, megelégednek (ritka kivétellel) a látvánnyal — még örvendhetünk, ha legalább látványosságot kapunk. Pedig a gondolat már nemegyszer felfedezhető a folyóiratokban, saját kiadványainkban is!

Látvány és gondolat szembeállításakor emberi teljességünket emlegettük. Ez a kiteljesedés itt és most ugyancsak időszerű. Nem egy-két sértett szerzőről, hanem közügyről, a romániai magyar kultúra jelenéről és jövőjéről van szó.

KÁNTOR LAJOS